

სივრცითი დაგეგმარება და გეოგრაფია

პროფესორი ნოდარ ელიზბარაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს გეოგრაფიის და ლანდშაფტური დაგეგმარების კათედრის გამგე,
თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალის
„საქართველოს გეოგრაფია“ მთავარი რედაქტორი
nodar.elizbarashvili@tsu.ge

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია სივრცითი დაგეგმარების ფორმები (ეროვნული (ნაციონალური), სივრცის ანუ ტერიტორიული, მიწათსარგებლობის, რეგიონული, ურბანული, ლანდშაფტური და რეკრეაციული, დაგეგმარება) და მისი კავშირი გეოგრაფიული მეცნიერების შესაძლებლობებთან.

სივრცითმა დაგეგმარებამ უნდა უზრუნველყოს: სექტორული (დარგობრივი) სტრატეგიის ინტეგრირება, ეროვნული და ტრანსნაციონალური ინტეგრაცია, კლიმატის ცვლილებისადმი ადაპტაცია, ქვეყნის მდგრადი განვითარება, გარემოსდაცვითი და სოციალური რისკების პრევენცია, დასახლების სისტემის და ურბანიზაციის ოპტიმიზაცია, სატრანსპორტო და საინჟინრო ინფრასტრუქტურის საიმედოობა.

სივრცითი დაგეგმარება, თავისი მრავალმხრივობის გამო, ურთულესი სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობაა. ამ პროცესში გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს გეოგრაფიულ ობიექტთა განლაგების საბაზო ერთეულის განსაზღვრის საიმედოობა, მდგრადი განვითარების შეფასებისთვის გეოგრაფიული ანალიზისა და სინთეზის მეთოდოლოგიის გამოყენება და სხვა.

გასაგებია, რომ ნებისმიერი დონის სივრცითი დაგეგმარება და მასში გეოგრაფიული ანალიზის და სინთეზის მეთოდოლოგიის ეფექტური გამოყენება, კვლევის მასშტაბის და ობიექტის განსაზღვრა, გეოგრაფიული ობიექტების, მოვლენებისა და პროცესების სივრცე-დროითი განვითარების სისტემური და ჯეროვანი შეფასება თანამედროვე გეოგრაფიული მეცნიერების ერთ-ერთი უმთავრესი გამოწვევაა.

საკვანძო სიტყვები: სივრცითი დაგეგმარება, ურბანული დაგეგმარება, მიწათსარგებლობის დაგეგმარება, ლანდშაფტური დაგეგმარება, გეოგრაფია

SPATIAL PLANNING AND GEOGRAPHY

Nodar Elizbarashvili

Chief editor of TSU interdisciplinary scientific journal

"Geography of Georgia".

nodar.elizbarashvili@tsu.ge

Resume

The article discusses the forms of spatial planning (national, spatial or territorial, land use, regional, urban, landscape and recreational, planning) and its connection with the possibilities of geographical science.

Spatial planning should ensure: integration of sectoral (sectoral) strategy, national and transnational integration, adaptation to climate change, sustainable development of the country, prevention of environmental and social risks, optimization of settlement system and urbanization, reliability of transport and engineering infrastructure.

Spatial planning, due to its versatility, is the most difficult scientific and practical activity. In this process, the reliability of the definition of the base unit for the location of geographic objects, the use of the methodology of geographic analysis and synthesis for the assessment of sustainable development, etc., become crucial.

It is clear that spatial planning of any level and the effective use of the methodology of geographic analysis and synthesis in it, determination of the scope and object of research, systematic and systematic assessment of the spatial-temporal development of geographic objects, events and processes is one of the main challenges of modern geographical science.

Keywords: *spatial planning, urban planning, land use planning, landscape planning, geography*

შესავალი

საქართველოს სივრცითი დაგეგმარების და განვითარების პროცესი რამდენიმე ასპექტს უკავშირდება. მათ შორისაა ევროკავშირთან ასოცირების ხელშეკრულებით განსაზღვრული ვალდებულებები, საქართველოს მდგრადი განვითარების პრობლემები, ეკონომიკის ზდის ტენდენციები, მსხვილი ინფრასტრუქტურული პროექტები, კლიმატის ცვლილების ტენდენციები და ევროპასთან ინტეგრაციის აქტიური პროცესები. სივრცითმა დაგეგმარებამ უნდა უზრუნველყოს საქართველოს რეგიონების თანაბარი განვითარება, დეცენტრალიზაცია და ინტეგრაცია, დემოგრაფიული კრიზისის პრევენცია, ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენება, გარემოსდაცვითი რისკების შემცირება და ჰარმონიული რეგიონული განვითარება.

სივრცითი დაგეგმარება ხორციელდება მრავალმხრივი და მულტიდისციპლინური მიდგომის საფუძველზე. იგი დაეხმარება ადგილობრივ მუნიციპალიტეტებს მიწათსარგებლობის გენერალური გეგმების შემუშავებასა და კოორდინაციაში, ადგილობრივ მოსახლეობას – ცნობიერების ამაღლებაში, სახელმწიფო, აკადემიურ და კერძო უწყებებს – თანამშრომლობის გაძლიერებაში. მან უნდა უზრუნველყოს ხელმისაწვდომი რესურსების ოპტიმალური გამოყენება, სექტორული (დარგობრივი) პოლიტიკის წარმატებული ინტეგრაცია, ეროვნული სტრატეგიული მიზნების ჰარმონიზაცია ადგილობრივ განვითარების მიზნებთან, სრულფასოვანი ინტეგრაცია ევროპული და საერთაშორისო განვითარების ძირითად მოთხოვნებთან.

სივრცით დაგეგმარებას უკავშირდება მისი არაერთი ფორმა. მათ შორის ძირითადია: ეროვნული (ნაციონალური), სივრცის ანუ ტერიტორიული, მიწათსარგებლობის, რეგიონული,

ლი, ურბანული, ლანდშაფტური და რეკრეაციული დაგეგმარება.

კვლევის მეთოდები

სტატიაზე მუშაობისას გამოყენებულ იქნა რამდენიმე სამეცნიერო-კვლევითი პროექტის მასალები, სამეცნიერო წყაროები და პუბლიკაციების ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები. კვლევა განხორციელდა გეოგრაფიული ინფორმაციის სისტემატიზაციის და კლასიფიკაციის მეთოდების გამოყენებით.

ამგვარმა მიდგომამ შესაძლებლობა მოგვცა წარმოგვეჩინა: 1. სივრცითი დაგეგმარების და მისი სხვადასხვა ფორმის არსი, მიზნები, ამოცანები და მნიშვნელობა; 2. სივრცით დაგეგმარებასთან დაკავშირებული ტემინოლოგიური აპარატი; 3. სივრცითი დაგეგმარების ტიპები და ფორმები; 4. სივრცითი დაგეგმარების გეოგრაფიული პრობლემატიკა; 5. გეოგრაფიის როლი სივრცით დაგეგმარებაში და არსებული სამეცნიერო-პრაქტიკული ხასიათის გამოწვევები.

შედეგები

1. სივრცითი დაგეგმარება და მისი ძირითადი ფორმები

სივრცით დაგეგმარებაში ცნობილია ათეულობით სპეციალური ტერმინი, რომელშიც ასახულია მისი არსი და მნიშვნელობა. მათგან ძირითადი და საკვანძო რამდენიმეა, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელია სრულად გავიაზროთ სივრცითი დაგეგმარების რეალიზაციის მეთოდები და გამოყენების მნიშვნელობა.

სივრცითი დაგეგმარების არსი

სივრცითი დაგეგმარება უკავშირდება საქმიანობას, რომელიც გავლენას ახდენს მდგრადი განვითარების ეფექტურ რეალიზაციაზე

და მინათსარგებლობის რაციონალურ ორგანიზაციაზე. მისი მეშვეობით უმჯობესდება საზოგადოების ცხოვრების ხარისხი, ნარჩუნდება ჯანსაღი გარემო, ხორციელდება სოციალური და ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფა და ხელშეწყობა. იგი მოიცავს და უზრუნველყოფს ბუნებრივი რესურსების, ტერიტორიის გამოყენების, გეოგრაფიული სივრცის სტრუქტურის, რესურსების განაწილების, ეკონომიკური და სოციალური გარემოს ურთიერთდამოკიდებულების დაგეგმვასა და მართვას.

დაგეგმარების ტერიტორია, ანუ დაგეგმარების სივრცე წარმოადგენს დაგეგმარების ობიექტს. იგი განსხვავდება საკვლევი ტერიტორიისაგან, რომელიც შეისწავლება გარკვეული მიზნებისთვის და ასპექტში. საკვლევი ტერიტორია მოიცავს დაგეგმარების ტერიტორიას. ამიტომ იგი უფრო ვრცელია, ვიდრე დასაგეგმარებელი ტერიტორია.

სივრცითი დაგეგმარების მეშვეობით ხორციელდება თანამშრომლობა სახელმწიფოს, კერძო სექტორსა და ადგილობრივ მოსახლეობას (თემს) შორის. ამგვარი თანამშრომლობის მიზანია ტერიტორიის გამოყენებასთან, ახალი სივრცის ათვისებასთან დაკავშირებული სექტორული (დარგობრივი) პოლიტიკის იმგვარი ინტეგრირება, რომელიც უზრუნველყოფს სამივე მათგანის მდგრად განვითარებას.

სივრცითი დაგეგმარების მიზანია სივრცის (ტერიტორიის) ეფექტური განვითარება მისი ფუნქციების განსაზღვრის, სხვადასხვა აქტორის სპეციფიკური მოთხოვნების და განვითარების პერსპექტივების გათვალისწინებით და ინტეგრირებით.

სივრცითი დაგეგმარებით ხორციელდება გარემოზე სხვადასხვა დარგის ზემოქმედების იმგვარი გათვალისწინება, რომლის მეშვეობით მიიღწევა რესურსების თანაბარი განაწილება და მოხმარება, მდგრადი ეკოლოგიური, ეკონომიკური და სოციალური განვითარება.

სივრცითი დაგეგმარების მეთოდოლოგია სახელწოდებით Geodesign, ფართოდ გამოიყენება მთელ მსოფლიოში. იგი, ძირითადად, მოიცავს ეროვნულ, ტერიტორიულ (მინათსარგებლობის), ურბანულ, რეგიონულ, ლანდშაფტურ

(გარემოსდაცვით) და აგრარულ დაგეგმარებას (<https://www.sciencedirect>).

სივრცითი დაგეგმარება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კლიმატის ცვლილებისადმი ადაპტაციასა და კატასტროფების რისკის შემცირებაში. ამიტომ, იგი სამართლიანად მიიჩნევა კლიმატის ცვლილების და მასთან დაკავშირებული რისკების შემცირების უმთავრეს ინსტრუმენტად (Joanna M. McMillan, 2021). მისი შედეგების გაუთვალისწინებლობამ შესაძლებელია საფრთხე შეუქმნას გეოეკოლოგიური რისკის, წყალდიდობის და წყალმოვარდნის (დატბორვის), ტყის და სტეპის ხანძრების, მეწყრული და ღვარცოფული ნაკადების, გაუდაბნოების და ნიადაგის დეგრადაციის არეალებში მცხოვრებ მოსახლეობას და ინფრასტრუქტურას.

1.1. ეროვნული (ნაციონალური) სივრცითი დაგეგმარება

ეროვნული დაგეგმარება გულისხმობს ქვეყნის სივრცითი განვითარების მიზნების და ამოცანების დასახვის პროცესს და დარგობრივი სტრატეგიების შემუშავებას, აგრეთვე, მისი განხორციელებისთვის შესაბამისი დროის გრაფიკების დასახვას (<https://www.google.com>). ეროვნული დაგეგმარების სისტემა უზრუნველყოფს ერთიან მიდგომას ყოველგვარი საფრთხის მიმართ მათი პრევენციის, გარემოს დაცვის, ზემოქმედების შერბილების, ეფექტური რეაგირებისა და გარემოს აღდგენის მიმართულებით. ამგვარი მიდგომა საშუალებას იძლევა მივიღოთ რეალიზებადი გადაწყვეტილებები. კერძო სექტორი მოითხოვს სტაბილურ და მიმზიდველ გარემოს, რომელშიც ინვესტირებას განახორციელებს უსაფრთხოდ და მომგებიანად (<https://www.google.com/search>).

ნებისმიერი ეროვნული ეკონომიკა შედგება რამდენიმე დარგისგან (სექტორისგან). ეროვნული ეკონომიკური განვითარების გეგმა წარმოაჩენს ქვეყნის განვითარების მიზნებსა და პრიორიტეტებს ყველა ამ სექტორთან (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ტრანსპორტი და სხვ.) მიმართებაში. იგი, რეალური გადაწყვეტილებების მეშვეობით, აკავშირებს განვი-

თარების დარგობრივ გეგმებს და პრიორიტეტებს არსებულ რესურსებთან და საზოგადოებრივ, ანუ ეროვნულ სარგებელთან (<https://www.undp.org/sites>).

ეროვნული სივრცითი დაგეგმარების პროცესი განისაზღვრება ქვეყნის მთავრობის მიერ და ჩართულია ქვეყნის საერთო განვითარების გეგმებში. მთავრობის მიერ განისაზღვრება დაგეგმარების პროცესი, ვადები, ინსტიტუტები და მონაწილეები. სწორედ მთავრობები ადგენენ განვითარების ეროვნულ გეგმებსა და სტრატეგიებს მათი მოქალაქეების აღქმული საჭიროებებისა და პრიორიტეტების საფუძველზე. ეროვნული განვითარების გეგმები, როგორც წესი, ორიენტირებულია ეკონომიკურ ზრდაზე და სამუშაო ადგილების შექმნაზე და ამით სიღარიბის შემცირებაზე. შესაბამისად, ეს გეგმები მოიცავს მიზნებს, რომლებიც ეხება მშპ-ს, დასაქმების მაჩვენებლებს და სიღარიბის დონეს. ისინი ფორმალურად, როგორც მრავალწლიანი ეროვნული განვითარების გეგმები, რომლებიც, როგორც წესი, მოიცავს ხუთწლიან ან უფრო მეტ პერიოდს. ქვეყნებს, ჩვეულებრივ, აქვთ გრძელვადიანი, საშუალოვადიანი და წლიური დაგეგმვის პროცესები (<https://www.nss.nhs.scot>).

1.2. სივრცის, ანუ ტერიტორიული დაგეგმარება

სივრცის, ანუ ტერიტორიული დაგეგმარება მოიცავს: სივრცის ტერიტორიულ ორგანიზაციას, ლანდშაფტურ დაგეგმარებას, რეგიონულ დაგეგმარებას და მშენებლობის პერსპექტიულ დაგეგმარებას. იგი სახელმწიფოს ტერიტორიის დაგეგმარებაა სხვადასხვა დეტალიზაციით: განსახლების გენერალური სქემებით, რაიონული დაგეგმარების სქემებითა და პროექტებით, მენეჯმენტის გეგმებით და სხვა. ტერიტორიული დაგეგმარება, დარგობრივი დაგეგმარების მსგავსად, არსებობს დარგთაშორისი, დისციპლინათაშორისი და ზოგადი.

საქართველოს კანონში „საქართველოს სივრცის დაგეგმარების, არქიტექტურული და სამშენებლო საქმიანობის კოდექსი“ აღნიშნულია, რომ (<https://www.matsne.gov.ge>) სივრცის დაგეგ-

მარებისა და ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვის ამოცანებია: საქართველოს მთელი ტერიტორიის და მისი ნაწილების, დასახლებების მოწესრიგება, განვითარება და სათანადო უზრუნველყოფა, განსხვავებული დარგობრივი ინტერესების შეჯერება და დაგეგმვის სხვადასხვა დონეს შორის შესაძლო წინააღმდეგობების დაძლევა, ადამიანის საარსებო გარემოს ჰარმონიული განვითარებისათვის პირობების შექმნა. საქართველოს ტერიტორიის ცალკეული ნაწილების განვითარება უნდა შეესაბამებოდეს სივრცის დაგეგმარების ძირითად პრინციპებს, ხოლო საქართველოს მთელი ტერიტორიის სივრცის დაგეგმარებისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს მისი ცალკეული ნაწილების განვითარების ძირითადი მოთხოვნები. საქართველოს სივრცის დაგეგმარების ძირითადი მიზნები ხელს უნდა უწყობდეს მის სრულფასოვან ინტეგრაციას ევროპული და საერთაშორისო განვითარების ძირითად მოთხოვნებთან.

საქართველოში მოქმედებს სივრცის დაგეგმარებისა და ქალაქთმშენებლობითი გეგმების შემდეგი იერარქია: ა) სივრცის დაგეგმარების გეგმები. მათ მიეკუთვნება: საქართველოს, ავტონომიური რესპუბლიკების, მუნიციპალიტეტების სივრცის დაგეგმარების გეგმა. ა.ბ) ავტონომიური რესპუბლიკის სივრცის დაგეგმარების გეგმა. სივრცის დაგეგმარებისა და ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვის პროცესში უზრუნველყოფილი უნდა იქნეს იერარქიულად ქვემდგომი გეგმების იერარქიულად ზემდგომ გეგმებთან თავსებადობა.

სივრცის დაგეგმარება და ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვა ხორციელდება ინტეგრირებული გეგმებისა და დარგობრივი გეგმების მეშვეობით.

დარგობრივი, ანუ სექტორული დაგეგმარება უკავშირდება სპეციალურ საქმიანობას და ხორციელდება ადმინისტრაციული ერთეულის დონეზე ბუნების დაცვის და ლანდშაფტის შენარჩუნების მიზნით. დარგობრივი დაგეგმარება წარმოადგენს დაგეგმარებას, რომელიც ბუნების დაცვის და რეკრეაციის სფეროსთან ერთად, კოორდინაციას უწევს სხვა სახის დარგობრივ დაგეგმარებას, მათ ზემოქმედებას გა-

რემოზე, და თანაც, წარმოადგენს მათთვის გადაწყვეტილების მიღების საფუძველს.

ტერიტორიის დარგობრივი განვითარების გეგმების ძირითადი ასპექტები შეტანილი და ჰარმონიზებული უნდა იქნეს საქართველოს სივრცის დაგეგმარებისა და ქალაქთმშენებლობითი გეგმების სისტემაში. სივრცის დაგეგმარებისა და ქალაქთმშენებლობითი გეგმები არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს იერარქიულად ზემდგომ დარგობრივ გეგმას და უნდა ითვალისწინებდეს მის მოთხოვნებს. სივრცის დაგეგმარება და ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვა ემყარება მდგრადი განვითარების პრინციპებს, რომლებიც უზრუნველყოფს შესაბამისი ტერიტორიის გამოყენებისა და განვითარების ეკონომიკური და სოციალური წინაპირობების ჰარმონიზაციას საგანგებო სიტუაციების რისკის შემცირების და გარემოსდაცვით მოთხოვნებთან. მათ შორისაა: ისტორიული და კულტურული კავშირების, კულტურული და ბუნებრივი ლანდშაფტების, მათი დამახასიათებელი ნიშნების, ისტორიული და ბუნებრივი ძეგლების დაცვა და შენარჩუნება; დაცული ტერიტორიებისა და სარეკრეაციო ტერიტორიების შენარჩუნება და განვითარება, ნიადაგის, წყლის, ფლორის, ფაუნისა და კლიმატის შენარჩუნება, დაცვა და აღდგენა; ბუნებრივი და კულტურული ლანდშაფტების შენარჩუნება და მდგრადი განვითარება, განსაკუთრებით – სოფლის მეურნეობის ტერიტორიებისა და მრავალფუნქციურ-კომპაქტურ დასახლებათა განვითარების ხელშეწყობით (<https://www.matsne.gov.ge>).

ტერიტორიული დაგეგმარება არის კონკრეტული ტერიტორიის ფარგლებში მიწისა და რესურსების გამოყენებისა და განვითარების გეგმების შექმნისა და განხორციელების პროცესი. ტერიტორიული დაგეგმარება შეიძლება ჩაითვალოს, როგორც სივრცის ტექნიკურ-პოლიტიკური ორგანიზაციის ინსტრუმენტი, რომელიც გამოიყენება განვითარების ძირითადი სტრატეგიების იდენტიფიკაციისა და განხორციელებისთვის, ყოვლისმომცველი და ინკლუზიური სტრატეგიების შემუშავებისთვის. ადეკვატური ტერიტორიულ დაგეგმარება მოითხოვს ადგილობრივი მონაწილეობის ინტერესების გათვალისწინებას, ტერიტორიის განვითარებით

რებით დაინტერესებული ან ჩართული ყველა აქტორის მონაწილეობას და ხელშეწყობას. (<https://www.google.com/search?>).

1.3. მინათსარგებლობის დაგეგმარება

მინათსარგებლობის დაგეგმარება ტერიტორიის ოპტიმიზაციას, მიწის რესურსების გამოყოფას, გადანაწილებას და მდგრად გამოყენებას უკავშირდება (<https://www.sciencedirect>).

მინათსარგებლობის დაგეგმარება საყოველთაოდ მიიჩნევა კრიტიკულად მნიშვნელოვან პროცედურად მდგრადი განვითარებისთვის. იგი განსაკუთრებით არსებითია იმ ქვეყნებისთვის, სადაც მუდმივად მზარდია მოთხოვნა მიწის ან სხვა ბუნებრივ რესურსებზე, სადაც ეკონომიკური პროცესები განაპირობებს ტერიტორიის სწრაფ ათვისებას და გარემოსდაცვითი პრობლემების გამწვავებას, სადაც მწვავედება მდგრადი განვითარების სხვადასხვაგვარი გამოწვევები.

მინათსარგებლობის დაგეგმარება ნებისმიერი განვითარების გეგმის აუცილებელი კომპონენტია. მას შეუძლია ხელი შეუწყოს მინათსარგებლობის კონფლიქტების თავიდან აცილებას და გარემოზე ზემოქმედების შემცირებას, ეკონომიკური და სოციალური გარემოს გაუმჯობესებას. მინათსარგებლობის დაგეგმარებისას ეფექტურია მიწის მესაკუთრეების, დეველოპერების, მუნიციპალიტეტების და პრაქტიკოსების ერთობლივი ძალისხმევა იმ პრინციპების დასაცავად, რომლებიც ხელს უწყობენ ჯეროვანი სოციალური და გარემოსდაცვითი ეფექტის მიღწევას (<https://www.thefgfirm.law/blog>). ამ პროცესის მთავარი მიზანია უზრუნველყოს მიწის რესურსების ეფექტურად გამოყენება კონკრეტული სამეურნეო, ინფრასტრუქტურული, სოციალური, ეკოლოგიური, რეკრეაციული კომერციული, ურბანული და სხვა მიზნებისთვის.

მინათსარგებლობის დაგეგმარება დაფუძნებულია ყველა დაინტერესებულ მხარეს შორის დიალოგზე, რომლის მიზანია მოლაპარაკება და გადაწყვეტილება. იგი უზრუნველყოფს მინათსარგებლობის მდგრადი ფორმის მიღწევის წინაპირობებს, რომელიც მისაღებია სოციალური და გარემოსდაცვითი კონტექსტებით (www.iapad.org/wp-content/upload).

მინათსარგებლობის დაგეგმარება აქტიურად გამოიყენება ისეთი ტიპის პროექტებში, როგორიცაა: რესურსების მართვა (საბუნებრივ, საძოვრების მართვა, გეოდინამიკური პროცესების პრევენცია და სხვ.), სოფლის მეურნეობის რეგიონული განვითარება და ზონალური სპეციალიზაცია, თემის მხარდაჭერა, გარემოსდაცვითი სტრატეგიის დაგეგმვა, განვითარების დაგეგმვა, მიწის პოტენციალის შეფასება და სხვ. ყველა შემთხვევაში, მინათსარგებლობის დაგეგმარებისთვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ტერიტორიის თანამედროვე მდგომარეობის, ზემოქმედების ფორმების, პოტენციალის, მდგრადობის და სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქციების გეოგრაფიულ შეფასებას.

1.4. რეგიონული დაგეგმარება

რეგიონული დაგეგმარება გეოგრაფიული არეალის მიხედვით განსაზღვრული დაგეგმვის ფორმაა, რომელიც, ჩვეულებრივ, მოიცავს საქალაქო აგლომერაციას, მუნიციპალიტეტს, სამხარეო ერთეულს ან ქვეყნის ნაწილს. იგი უკავშირდება რეგიონის ფარგლებში კონკრეტული პრობლემების გადაწყვეტას. მათ შორისაა ინფრასტრუქტურა, ტრანსპორტი, ეკოლოგიური ვითარება, გარემოსდაცვითი, სოციალური და ეკონომიკური საკითხები (<https://www.google.com/search?q=https://www.sciencedirect.com>).

ცნობილია სხვადასხვა ტიპის რეგიონული დაგეგმარება, რომლებიც განსხვავდება დაგეგმვის პროცედურების, მასშტაბის, მიზნებისა და ამოცანების მიხედვით. რეგიონული დაგეგმარების სახეები მოიცავს ყოვლისმომცველ დაგეგმვას, ფუნქციონალურ დაგეგმვას, ფიზიკურ დაგეგმვას, გარემოსდაცვით დაგეგმვას და ეკონომიკურ დაგეგმვას. ყოვლისმომცველი რეგიონული დაგეგმარება მიზნად ისახავს რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური განვითარების ყველა ასპექტის გათვალისწინებას. მისი მეშვეობით მუშავდება ინტეგრირებული და კოორდინირებული სტრატეგია ეკონომიკური განვითარების, გარემოსდაცვითი მენეჯმენტისა და რეგიონში მცხოვრებთა ცხოვრების ხარისხის გასაუმჯობესებლად (<https://www.google.com/search?q>).

ფუნქციონალური რეგიონული დაგეგმარება ფოკუსირებულია კონკრეტულ და არა ზოგად ამოცანებსა და მიზნებზე, რეგიონის ცალკეულ ტერიტორიებზე და უბნებზე. მათ შორის შეიძლება იყოს ლოჯისტიკა, ტრანსპორტი, ნარჩენების და წყლის რესურსების მართვა, რეკრეაცია და სხვ.

ფიზიკური რეგიონალური დაგეგმარება უკავშირდება რეგიონის ტერიტორიის სტრუქტურულ განვითარებას, მინათსარგებლობას, ბუნებრივი და კულტურული ლანდშაფტის მდგრადობას და ესთეტიკურ მიმზიდველობას, ბუნებრივი გარემოსა და ადამიანის ურთიერთობის ჰარმონიზაციას.

გარემოსდაცვითი რეგიონული დაგეგმარება მიზნად ისახავს რეგიონის ბუნებრივი გარემოს დაცვას და მართვას. იგი განსაზღვრავს ეკოლოგიურად მგრძნობიარე ეკოსისტემებს და ლანდშაფტებს, რომლებიც საჭიროებს შენარჩუნებას, გაუმჯობესებას და განვითარებას. გეგმები მოიცავს სტრატეგიებს ბუნებრივი ჰაბიტატების შესანარჩუნებლად, დაბინძურების კონტროლისთვის. იგი უზრუნველყოფს ეკონომიკური განვითარების და გარემოს დაცვის მოთხოვნების დაბალანსებას (<https://www.google.com/search?q>).

ეკონომიკური რეგიონული დაგეგმარება კონცენტრირებულია მთლიანად რეგიონის ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიების შემუშავებაზე. იგი განსაზღვრავს ეკონომიკურ პოლიტიკასა და სტრატეგიებს ინვესტიციების მოზიდვის, მრეწველობის ხელშეწყობის, ინფრასტრუქტურის გასაუმჯობესებლად, ადამიანური კაპიტალისა და უნარების განვითარების მიზნით (<https://www.google.com/search?q>).

ყოვლისმომცველი დაგეგმარება აერთიანებს რეგიონული დაგეგმარების ყველა ფორმას და მოწოდებულია შემუშავოს რეგიონის ეკონომიკური, გარემოსდაცვითი და სოციალური განვითარების კოორდინირებული გეგმა.

1.5. ურბანული დაგეგმარება

ტერმინი „ქალაქის დაგეგმარება“ 1890-იან წლებში გამოჩნდა, რაც ეფუძნებოდა ფართო საერთაშორისო ინტერესს ინდუსტრიული ქა-

ლაქების გაუმჯობესების მიმართ (Margo Huxley, Andy Inch, 2020) და დაუკავშირდა ქალაქების დიზაინსა და მისი ფუნქციური უბნების განლაგებას.

ურბანული დაგეგმარება არის სივრცითი დაგეგმარების ერთ-ერთი და სპეციფიკური ნაწილი. მისი მეშვეობით განიხილება და ფასდება განსახლების ფორმები და თვისებები, ფუნქციები და მნიშვნელობა. თანამედროვე ფორმულირებებით, სივრცითი დაგეგმარება განიხილება, როგორც „ადგილის შექმნის“ პროექტის ნაწილი (Margo Huxley, Andy Inch, 2020), რომელიც ითვალისწინებს ტერიტორიული განვითარების თავისებურებებს და საზოგადოების ინტერესებს. ქალაქები და ურბანული რეგიონები ითვლება უმნიშვნელოვანეს ობიექტებად საზოგადოების მდგრადი მომავლის უზრუნველსაყოფად, ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი საკითხების გადასაჭრელად.

ურბანული დაგეგმარება ინტერდისციპლინური საქმიანობაა. იგი უკავშირდება არაერთ სხვა „გეგმარებას“, რომელთა შორისაა ქვეყნის (ნაციონალური), რეგიონული, მინათსარგებლობის, სოფლების, გარემოსდაცვითი და სხვა ტიპის დაგეგმარება.

ურბანული დაგეგმარების მიზანი ქალაქების განვითარების გენერალური გეგმების შედგენაა. საქართველოს კანონი „საქართველოს სივრცის დაგეგმარების, არქიტექტურული და სამშენებლო საქმიანობის კოდექსი“ (<https://www.matsne.gov.ge>) ურბანულ დაგეგმარებას უკავშირდება. აქ რამდენიმე ისეთი ცნებაა, რომლებიც, გარკვეულწილად, ასახავს ურბანული დაგეგმარების მიზნებს და ამოცანებს. კერძოდ: **განაშენიანებული ტერიტორია** – დასახლების ტერიტორიის ნაწილი, რომელიც შეიძლება მოიცავდეს ძირითადი დებულებებით განსაზღვრულ ნებისმიერ ზონას, გარდა გარემოს დამცავი ზონისა, ლანდშაფტურ-სარეკრეაციო ზონისა, სასოფლო-სამეურნეო ზონისა და სხვ.; **განსაკუთრებული რეგულირების ზონა** – მუნიციპალიტეტისათვის ან მისი ტერიტორიის ნაწილისათვის მაღალი მნიშვნელობის საზოგადოებრივი, ეკონომიკური, ეკოლოგიური, ჰუმანიტარული, თავ-

დაცვითი, სპორტულ-გამაჯანსაღებელი და სარეკრეაციო, კულტურული ან/და სხვა ფაქტორიდან გამომდინარე მინიჭებული სტატუსი; **ფუნქციური ზონა** – რეგულირებული არეალი, რომელსაც აქვს ზოგადი მახასიათებლები, დანიშნულება, გამოყენება და კონკრეტული შეზღუდვების საგანია. ფუნქციური ზონა იყოფა სხვადასხვა დანიშნულების ქვეზონებად (კონკრეტული მახასიათებლების მქონე ზონებად); **ქალაქთმშენებლობითი გეგმა – გენერალური გეგმა**, განაშენიანების გეგმა ან/და განაშენიანების დეტალური გეგმა, რომელიც არის ნორმატიული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტი. ქალაქთმშენებლობითი გეგმა შეიძლება მომზადდეს ქალაქისთვის, დაბისთვის, სოფლისთვის; **ქალაქთმშენებლობითი დაგეგმვა** – მდგრადი განვითარების პრინციპებისა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის პრინციპების საფუძველზე ადამიანის ცხოვრების, საქმიანობისა და რეკრეაციისათვის ღირსეული, ჯანსაღი და უსაფრთხო გარემოს შექმნის მიზნით დასახლებებისა და სხვადასხვა ტიპის ტერიტორიებისთვის ქალაქთმშენებლობითი გეგმის შემუშავების პროცესი; **ქალაქთმშენებლობითი ზონირება** – დასახლებული ტერიტორიის დაგეგმარება ფუნქციური ზონების განსაზღვრისა და განაშენიანების რეგულირების პარამეტრების დადგენის მიზნით.

აღნიშნული კანონის მიხედვით, ურბანულმა დაგეგმარებამ უნდა უზრუნველყოს დასახლების მდგრადი განვითარება, საზოგადოების კეთილდღეობა, სოციალურად სამართლიანი მინათსარგებლობა, ღირსეული და უსაფრთხო გარემო, არქიტექტურული, ქალაქთმშენებლობითი და ლანდშაფტური სახის ესთეტიკური ხარისხის შენარჩუნება და ამაღლება, აგრეთვე, გარემოსა და რეკრეაციული ტერიტორიების დაცვა (ბიომრავალფეროვნებაზე, მიწაზე, წყალსა და ატმოსფერულ ჰაერზე უარყოფითი ზემოქმედების შემცირება, კლიმატისა და ლანდშაფტის დაცვა, ემისიების შემცირებისა და განახლებადი ენერგიის განვითარების ხელშეწყობა და სხვ.), სხვადასხვა დარგობრივი გარემოსდაცვითი გეგმით დადგენილი მოთხოვნების შესრულება.

ამრიგად, ურბანული დაგეგმარება, მიუხედავად ქალაქების ფარგლებში სრულად ტრანსფორმირებული ბუნებრივი გარემოსი, ყურადღებას ამახვილებს ისეთ საკითხებზე, რომლებიც უშუალოდ უკავშირდება გეოგრაფიული მეცნიერების არაერთ მიმართულებას.

1.6. ლანდშაფტური დაგეგმარება

ლანდშაფტური დაგეგმარება იგივეა, რაც ეკოლოგიურად ორიენტირებული ტერიტორიული დაგეგმარება, რაც სხვადასხვა მიდგომის მიხედვით, გარემოსდაცვით დაგეგმარებასთანაცაა გაიგივებული.

ლანდშაფტური დაგეგმარება დისციპლინათშორისი პრობლემაა, რომელიც აერთიანებს გეგმის შემუშავებელ, განმსაზღვრელ და განმახორციელებელ სამეცნიერო-პრაქტიკული პროფილის უწყებებს. მისი არსი საზოგადოების მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უზრუნველყოფაში, ეკოლოგიური ვითარების სწორად განსაზღვრაში, შეფასებასა და გათვალისწინებაში მდგომარეობს. ევროპის ლანდშაფტური კონვენციის (ფლორენცია, 2000) მიხედვით, ტერმინი განისაზღვრება, როგორც პერსპექტიული დაგეგმარება, რომლის მიზანია ლანდშაფტის გაუმჯობესება, აღდგენა და ფორმირება. ლანდშაფტური დაგეგმარება პროფილაქტიკურ ღონისძიებებზე ორიენტირებული დაგეგმარების იარაღია. მისი ობიექტია ტერიტორია, რომელზეც უპირატესად ხორციელდება ლანდშაფტის, ანუ მთლიანად ბუნების მოვლა და განვითარება. ლანდშაფტური დაგეგმარების ჩარჩოებში, ასევე, ხორციელდება ცალკეული ლანდშაფტური კომპონენტის ფუნქციების გამოვლენა და შეფასება. მისი შინაარსი და ფორმა ვარირებს დაგეგმარების მასშტაბიდან გამომდინარე. ლანდშაფტური დაგეგმარების მასშტაბი შეესაბამება ტერიტორიული დაგეგმარების კონკრეტულ დონეს. მის მიხედვით გამოყოფენ: რეგიონულ (სახელმწიფო) ლანდშაფტურ დაგეგმარებას, ანუ ლანდშაფტურ პროგრამას, რაიონულ, ანუ ჩარჩო ლანდშაფტურ გეგმას, ლოკალურ ლანდშაფტურ დაგეგმარებას, ანუ ლანდშაფტურ გეგმას და მიკრო, ანუ მწვანე

გეგმას. ლანდშაფტური დაგეგმარებისას ხორციელდება გარემოზე ზემოქმედების სტრატეგიული შეფასება, რის გამოც ლანდშაფტური გეგმები შეიცავს ისეთ მონაცემებს, რომლებიც შემდგომ გამოიყენება სხვადასხვა პროგრამების და დაგეგმარების სტრატეგიის შემუშავებისას.

ლანდშაფტური დაგეგმარება, თავისი არსით სამეცნიერო-პრაქტიკული ამოცანების გადაჭრის ხელსაყრელი ინსტრუმენტია. მისი მეშვეობით შესაძლებელია:

- ბუნებრივი გარემოს ცალკეული კომპონენტების და კომპლექსების თანამედროვე მდგომარეობის, მნიშვნელობის, პოტენციალის, მდგრადობის და სოციალურ-ეკონომიკური ფუნქციების შესახებ ინფორმაციის სისტემატიზაცია, მიზეზ-შედეგობრივი ანალიზი და სინთეზი;
- ტერიტორიის კომპლექსური შეფასება, რომელიც მოიცავს: მისი მდებარეობის, გამოყენების თანამედროვე ფორმების და პერსპექტივების შეფასებას, მიწათსარგებლობის საერთაშორისო სტანდარტების ადაპტაციას ქვეყნის ან კონკრეტული ტერიტორიის ფარგლებში;
- ტერიტორიის მართვის ეფექტური მექანიზმების შემუშავება, რაც გულისხმობს სამეურნეო და სახელმწიფო უწყებების ეფექტურ და პროდუქტიულ თანამშრომლობას;
- ლანდშაფტური დაგეგმარების პროცესში საზოგადოების ფართოდ ჩაბმა შემუშავებული პროგრამების ინფორმატიულობის და ხელმისაწვდომობის პრინციპის გამოყენებით;
- ოპტიმალური ბუნებათსარგებლობისთვის გადანყვეტილებების მიღება;
- ტერიტორიის მაღალი საინვესტიციო მიზიდველობის უზრუნველყოფა.

ლანდშაფტური დაგეგმარების პროცესში ადგილობრივი მოსახლეობა და ადმინისტრაციული ორგანიზაციები იღებენ მრავალმხრივ ინფორმაციას ლანდშაფტთა თანამედროვე მდგომარეობის (სტრუქტურის) და ბუნებრივი პროცესების თავისებურებათა შესახებ, ბუნე-

ბათსარგებლობის პრობლემებზე და მათი დაძლევის გზებზე. ამგვარად, ლანდშაფტური დაგეგმარება იძლევა ცოდნას ბუნებისა და ლანდშაფტის შესახებ და ამალღებს კომპეტენტურობას მოქმედებათა პროგრამის განსაზღვრისას.

ლანდშაფტური დაგეგმარება, დარგობრივი დაგეგმარებისთვის, წარმოადგენს ფუნდამენტურ ბაზას მათი გარემოსდაცვითი ღონისძიებების დამუშავებისა და შეფასებისთვის. იგი, ამავე დროს, საფუძველია ეკოლოგიურ ექსპერტიზაში სპეციალური ბუნებისდაცვითი ინსტრუმენტების გამოყენებისთვის, აგრეთვე, გარემოზე ზემოქმედების რეგულირებისა და შეფასებისთვის.

ლანდშაფტური დაგეგმარება საშუალებას აძლევს სივრცით და დარგობრივ დაგეგმარებას დასაწყისშივე იქონიოს ინფორმაცია მოსალოდნელ კონფლიქტებზე და ბუნებისდაცვით მოთხოვნებზე.

ამრიგად, ლანდშაფტური დაგეგმარება ხელს უწყობს არა მარტო ბუნებათმოსარგებლეთა ქმედებების კოორდინაციას, არამედ ამცირებს კონფლიქტებს ბუნებათსარგებლობისა და ქმნის ნაყოფიერ ნიადაგს მდგრადი განვითარებისთვის.

1.7. რეკრეაციული დაგეგმარება

რეკრეაციული დაგეგმარება უკავშირდება რეკრეაციის მიზნით ტერიტორიის გამოყენების სტრატეგიის და მასთან დაკავშირებული ღონისძიებების შემუშავებას. ლანდშაფტური დაგეგმარების ერთ-ერთ საბაზო ამოცანას წარმოადგენს მოცემული ლანდშაფტის რეკრეაციული პოტენციალის წარმოჩენა. აქედან გამომდინარე, რეკრეაციული დაგეგმარება ნაწილობრივ შედის ლანდშაფტურ დაგეგმარებაში. რეკრეაციული დაგეგმარება არის პროცესი, რომელიც მოიცავს მეთოდებს, რომლებითაც შესაძლებელია განხილულ იქნას მიზეზ-შედეგობრივი კავშირები ადამიანის თავისუფალ დროს (მოთხოვნა და საჭიროებები) და დასვენების რესურსებს (მიწოდებას) შორის (<https://www.google.com/search?q=https://www.linkedin.com/pulse>).

2. საქართველოს სივრცითი დაგეგმარების აქტუალობა და თემატური სტრუქტურა

საქართველოს სივრცითი დაგეგმარება უშუალოდ უკავშირდება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ ვითარებას, ისტორიულ და კულტურულ ფასეულობებს, დეცენტრალიზაციის და რეგიონული განვითარების პრობლემატიკას, ქვეყნის ბუნებრივ მრავალფეროვნებას და მინათსარგებლობის თავისებურებებს.

სივრცითი დაგეგმარების ეკოლოგიური მოთხოვნები სასურველია ითვალისწინებდეს შემდეგ ვითარებას:

- საქართველოს ტერიტორიის გარკვეული ნაწილი (თითქმის 1/10) წარმოდგენილია ბუნებრივი ლანდშაფტებით, რაც რეკრეაციული მეურნეობის, დაცული ტერიტორიების, ბუნებათსარგებლობის სპეციფიკური ფორმების და არაერთი სამეცნიერო მიმართულების განვითარების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა;
- საქართველოში დაცული ტერიტორიების ახალი ქსელის ფორმირება სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობს, რაც ყოველმხრივ უნდა ითვალისწინებდეს ადგილობრივი მოსახლეობის სასიცოცხლო და ქვეყნის მდგრადი განვითარების ინტერესებს;
- საქართველო მცირემიწიანი და მაღალი გეოეკოლოგიური რისკების მქონე ქვეყანაა, რაც განაპირობებს სივრცითი დაგეგმარების სპეციფიკას და მიზანმიმართულებას;
- საქართველოს მთიანი ტერიტორიები ხასიათდება მოსახლეობის მაღალი მიგრაციით და დეპოპულაციით, რაც, საბოლოო ჯამში, უარყოფითად აისახება რეგიონების მდგრად განვითარებაზე და ამწვავებს სოციალურ ვითარებას.

საქართველომ უკანასკნელ წლებში მიაღწია სწრაფ ეკონომიკურ ზრდას და უკვე მოიპოვა საშუალო შემოსავლის მქონე ქვეყნის სტატუსი. ევროკავშირი-საქართველოს ასოცირების შეთანხმება ძალაში 2016 წლის ივლისში შევიდა, რომლის მიხედვით ევროკავშირი მხარს უჭერს ქვეყნის პოლიტიკურ ასოცირე-

ბასა და ეკონომიკურ ინტეგრაციას. ამგვარი პროცესის წარმატების რეალიზაციისთვის აუცილებელია ქვეყნის შიგნით რეგიონული უთანასწორობის პრევენცია, სიღარიბის დაძლევა, ქვეყნის სტრუქტურული და მისი შესაბამისი სივრცითი ტრანსფორმაცია.

ამასთან დაკავშირებით, დღის წესრიგში დგას საქართველოს სივრცითი განვითარების ეროვნული გეგმის შემუშავება და განხორციელება, ადგილობრივ მუნიციპალიტეტებში მინათსარგებლობის გენერალური გეგმების კოორდინაცია, სივრცითი დაგეგმარების უპირატესობებისა და აუცილებლობის შესახებ ცნობიერების ამაღლება, სივრცითი დაგეგმარების მეშვეობით კლიმატის ცვლილების გავლენის პრევენცია ქვეყნის მდგრად განვითარებაზე, სივრცითი დაგეგმარების პროცესში სახელმწიფო, აკადემიურ და კერძო უწყებებს შორის თანამშრომლობის გაძლიერება.

საქართველოს კოდექსის „სივრცითი დაგეგმარების, არქიტექტურული და სამშენებლო საქმიანობის შესახებ“ ქვეყანას უნდა ჰქონდეს ნორმატიული სივრცითი განვითარების ეროვნული გეგმა (NSDP) და, შესაბამისად, სივრცითი და ურბანული განვითარების სააგენტო (SUDA), საჯარო სამართლის იურიდიული პირი (სსიპ), რომელსაც ზედამხედველობს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. SUDA-ს მთავარი ფუნქციაა საქართველოს სივრცითი და ურბანული განვითარების პოლიტიკის შემუშავება და მართვა.

საქართველოს სივრცითმა დაგეგმარებამ, ეროვნული გეგმის მიხედვით, უნდა უზრუნველყოს: სექტორული სტრატეგიების ინტეგრირება, ეროვნული და ტრანსნაციონალური ინტეგრაცია, კლიმატის ცვლილებისადმი ადაპტაცია, ქვეყნის მდგრადი განვითარება, გარემოსდაცვითი და სოციალური რისკების პრევენცია, დასახლების სისტემის და ურბანიზაციის ოპტიმიზაცია, სატრანსპორტო და საინჟინრო ინფრასტრუქტურის საიმედოობა.

კლიმატის ცვლილების ტენდენციები საქართველოს სივრცითი დაგეგმარების უპირველეს ფოკუსად ითვლება. ამგვარი დამოკიდებულება უკავშირდება ტემპერატურის მატებას, სოფლის მეურნეობის ზონალურ სპეცია-

ლიზაციას, მცენარეების დნობას და უკან დახევას, ჰიდროლოგიური რეჟიმის ცვლილებას, წყალდიდობისა და გვალვის რისკების მატებას, ეკოსისტემურ და ლანდშაფტურ ცვლილებებს, მოსავლიანობის შემცირებას და სოციალურ რისკებს, ენერგეტიკულ პრობლემებს, შავი ზღვის სანაპირო ზოლის ტრანსფორმაციას, მოსახლეობის მიგრაციას და სხვა თანამდევ პროცესებს.

საქართველოს სტრატეგიული გეოპოლიტიკური და ეკონომიკურ-გეოგრაფიული მდებარეობა განაპირობებს განსაკუთრებულ რეგიონულ ინტერესს, რაც უკავშირდება ქვეყნის ტერიტორიაზე ახალი სატრანსპორტო ნაკადების, ენერგიის წყაროების გადატანის და ლოჯისტიკური ცენტრების ფორმირებას. საქართველო თანდათან ფორმირდება აზია-ევროპის დამაკავშირებელ სატრანზიტო ფუნქციის მქონე ტერიტორიად, რაც საჭიროებს რეგიონული თანამშრომლობის გადახედვას და განვითარების პერსპექტივების გათვალისწინებას. დიდ გამოწვევად რჩება დეოკუპაციის და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის პრობლემებიც.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს დემოგრაფიული პროცესები, რაც უკავშირდება მოსახლეობის რაოდენობის მკვეთრ შემცირებას, მიგრაციას, ბუნებრივი მატების უარყოფით მაჩვენებლებს, თბილის-რუსთავის აგლომერაციის მოსახლეობის არანორმირებულ ზრდას, დევნილი მოსახლეობის კონცენტრაციას, მოსახლეობის დაბერების ტენდენციებს და კატასტროფულ დემოგრაფიულ ვითარებას საქართველოს მთიანეთის თითქმის ყველა ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციაში, ურბანიზაციის მაჩვენებლების სწრაფ ზრდას, ადამიანური (პროპოზიტი) რესურსების არათანაბარ განაწილებას და სხვ.

საქართველოს ბუნებრივი და ლანდშაფტური მრავალფეროვნება გამორჩეულია მსოფლიოში. ასევე, მრავალფეროვნება ბუნებრივ გარემოზე ზემოქმედების მასშტაბები, რაც უკავშირდება მუნიციპალურ მყარ ნარჩენებს, ჰაერის დაბინძურებას (ძირითადად, ქვემო ქართლში, იმერეთსა და მცხეთა-მთიანეთში), მდინარეებსა და წყალსატევებში გაუნმენდავი

ჩამდინარე წყლების ჩადინებას, ნიადაგების დაბინძურებას და სხვ. აღსანიშნავია ისიც, რომ იზრდება დაცული ტერიტორიების ფართობი და უახლოეს წლებში იგი ქვეყნის ტერიტორიის 14%-ს მიაღწევს.

განსაკუთრებულია საქართველოს ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა და იდენტობა. საქართველო ამაყობს თავისი მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებითა და ღირსშესანიშნაობებით, ლიტერატურული, არქიტექტურული, მუსიკალური და ქორეოგრაფიული ხელოვნებით. მიუხედავად ამისა, ქვეყანაში პრაქტიკულად არ გვხვდება საერთაშორისოდ აღიარებული ისტორიული და კულტურული ლანდშაფტები. ამგვარი სტატუსი თავისუფლად შეიძლება განესაზღვროს არაერთ ტერიტორიას, სამონასტრო კომპლექსს, ნაქალაქარს თუ ისტორიულ უბნებს.

იუნესკოს მსოფლიო მემკვიდრეობის სიაში არსებული ობიექტების მიმდებარედ აღინიშნება სტიქიური ურბანიზაციის პროცესი, რაც საფრთხეს უქმნის ამგვარი ობიექტებს იდენტობას და სტატუსს. მათი კონსერვაცია და დაცვა რეალური საფრთხის ქვეშაა.

ამგვარ, საერთაშორისო მნიშვნელობის პროექტებს, ეკოლოგიურ და დემოგრაფიულ ვითარებას, ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებულ პრობლემებს ექნება გრძელვადიანი ზემოქმედება ქვეყნის სივრცულ ორგანიზაციაზე.

ამჟამად მუნიციპალიტეტების 15%-ზე ნაკლებს აქვს სივრცითი განვითარების გეგმები. ქვეყნის სივრცითი დაგეგმარება ხორციელდება ფრაგმენტულად, ძირითადად, ზოგიერთი მსხვილი ქალაქების და ცნობილი კურორტების ფარგლებში. საქართველოს რეგიონების, ბუნებრივი და ისტორიულ-კულტურული ლანდშაფტების უდიდესი ნაწილი სივრცითი დაგეგმარების გარეშეა დარჩენილი. დარგობრივი სამინისტროები ახორციელებენ საკუთარ პროგრამებს და ისინი არსებითად მოკლებულია ინტეგრირებას. დღის წესრიგში დგას საქართველოს გადასვლა დარგობრივი დაგეგმარებიდან ტერიტორიული და მიწათსარგებლობის დაგეგმარების ინტეგრირებულ მიდგომაზე, რაც მოითხოვს ეროვნული და რეგიონული

სივრცითი პოლიტიკის კოორდინაციას. ამგვარმა მიდგომამ უნდა უზრუნველყოს საქართველოს მდგრადი განვითარება ოთხი ძირითადი საყრდენის მიხედვით: ეკონომიკური ზრდა, სოციალური სტაბილურობა, ეკოლოგიური ვითარების გაჯანსაღება, კულტურული ფასეულობების შენარჩუნება.

ამრიგად, საქართველოს სივრცითი დაგეგმარება მთლიანად უკავშირდება მდგრადი განვითარების სამივე – ეკონომიკურ, სოციალურ და ეკოლოგიურ პრობლემატიკას. ისინი ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთგანმსაზღვრელი პრობლემებია, რაც მოითხოვს არაერთი სამეცნიერო დისციპლინის ჩართულობას, მათი სამუშაოების ინტეგრაციას. გასაგებია, რომ სივრცითი ინფორმაციის მრავალფეროვნება და სპეციფიკური ხასიათი მოითხოვს მონაცემთა ერთიანი ბაზის შემნას, მათ ინტეგრაციას, ინტერპოლაციას და გენერალიზაციას. ამგვარი ქმედებები სრულად უკავშირდება გეოგრაფიული ანალიზისა და სინთეზის მეთოდოლოგიას, გეოინფორმაციულ სისტემებს და მათი მეშვეობით, სივრცითი დაგეგმარების შედეგების კარტოგრაფიულ ასახვას.

3. სივრცითი დაგეგმარება და გეოგრაფია

სივრცითი დაგეგმარება პირდაპირ კავშირშია სივრცით (ტერიტორიულ) ანალიზთან, გეოგრაფიული ობიექტების, მოვლენებისა და პროცესების სივრცე-დროითი თავისებურებების შეფასებასთან.

გეოგრაფიული ანალიზი და სინთეზი სივრცითი დაგეგმარების საკვანძო საფეხურია. სწორედ გეოგრაფიის მეშვეობითაა შესაძლებელი მულტიდისციპლინური ინფორმაციის სინთეზი და სივრცითი დაგეგმარების ნებისმიერი ფორმის წარმატებით რეალიზაცია.

სივრცით დაგეგმარებაში გეოგრაფიული ანალიზის მეშვეობით ხორციელდება ბუნებრივი, სოციალური და ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების შეფასება. მასში გადამწვეტი როლი შეუძლია ითამაშოს ინტეგრაციულმა გეოგრაფიამ, საბუნებისმეტყველო და საზოგადოებრივი გეოგრაფიის ურთიერთდამოკიდებულებამ, საკვლევი ტერიტორიის გეოგრაფიულმა შეფასებამ და კვლევისთვის საბაზისო

გეოგრაფიული ერთეულების (ადმინისტრაციული ერთეულები, მდინარეთა აუზები, ლანდშაფტები) გამოყენებამ.

სივრცით დაგეგმარებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია გეოგრაფიულ მონაცემებს და ინფორმაციას. ისინი შესაძლებელია დავაჯგუფოთ ხუთ: გეოგრაფიულ, ბუნებრივ, ეკონომიკურ, სოციალურ და ეკოლოგიურ ნაწილად.

სივრცით მონაცემთა გეოგრაფიული ნაწილი უკავშირდება გეოგრაფიულ მდებარეობას. აქ სასურველია განვიხილოთ იქნას ისეთი საკითხები, როგორიცაა ზოგადგეოგრაფიული, ფიზიკურ-გეოგრაფიული, ეკონომიკურ-გეოგრაფიული და გეოპოლიტიკური მდებარეობის თავისებურებანი. მათი შეფასება აუცილებელია სივრცითი დაგეგმარების სტრატეგიის განსაზღვრისთვის.

სივრცით მონაცემთა ბუნებრივი ნაწილი უკავშირდება რელიეფს და გეოლოგიურ აგებულებას, სასარგებლო წიაღისეულს, ჰავას და კლიმატურ რესურსებს, წყლებს და წყლის რესურსებს, ცოცხალ სამყაროს და მცენარეულ რესურსებს, ეკოსისტემებს და მათ განაწილებას, ნიადაგებს და მიწის რესურსებს, ლანდშაფტებს და რეკრეაციულ რესურსებს.

მონაცემთა ეკონომიკური ნაწილი უკავშირდება მეურნეობის (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ტრანსპორტი, მშენებლობა და სხვ.) და ინფრასტრუქტურის (გზები, კომუნიკაციები და სხვ.), ტურიზმის და სხვა სამეურნეო პროფილის დარგის განვითარებისა და განლაგების თავისებურებებს.

სივრცით მონაცემთა სოციალური ნაწილი უკავშირდება დემოგრაფიულ ვითარებას (მოსახლეობის რაოდენობა და დინამიკა, ურბანიზაცია, განსახლება, მიგრაციები, სოციალური სტრუქტურა და სხვ.), ისტორიული და კულტურული ლანდშაფტების, განათლების, ჯანდაცვის, სპორტის, კულტურის, და სხვა სოციალური ობიექტების განლაგების და განვითარების თავისებურებებს.

სივრცით მონაცემთა ეკოლოგიური ნაწილი უკავშირდება კლიმატის ცვლილების ტენდენციებს, ბუნებრივი რესურსების გამოყენების, გარემოს ეკოლოგიური მდგომარეობის,

მიწის დეგრადაციის, ატმოსფეროს და წყლის დაბინძურების, დაცული ტერიტორიების სხვადასხვა ფორმის და სხვა ეკოლოგიური ფაქტორების სივრცე-დროითი განაწილების თავისებურებებს.

ამრიგად, სივრცითი დაგეგმარების განხილული ნაწილები სრულად უკავშირდება გეოგრაფიული მეცნიერების სტრუქტურას, მის არსს და შესაძლებლობებს.

დასკვნები და კვლევის პერსპექტივები

სივრცითმა დაგეგმარებამ უნდა უზრუნველყოს: სექტორული (დარგობრივი) სტრატეგიის ინტეგრირება, ეროვნული და ტრანსნაციონალური ინტეგრაცია, კლიმატის ცვლილებისადმი ადაპტაცია, ქვეყნის მდგრადი განვითარება, გარემოსდაცვითი და სოციალური რისკების პრევენცია, დასახლების სისტემის და ურბანიზაციის ოპტიმიზაცია, სატრანსპორტო და საინჟინრო ინფრასტრუქტურის საიმედოობა.

სივრცითი დაგეგმარება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კლიმატის ცვლილებისადმი ადაპტაციასა და კატასტროფების რისკის შემცირებაში. ამიტომ, იგი სამართლიანად მიიჩნევა კლიმატის ცვლილების და მასთან დაკავშირებული რისკების შემცირების უმთავრეს ინსტრუმენტად. მისი შედეგების გაუთვალისწინებლობამ შესაძლებელია საფრთხე შეუქმნას გეოეკოლოგიური რისკის, წყალდიდობის და წყალმოვარდნის (დატბორვის), ტყის და სტეპის ხანძრების, მეწყრული და ღვარცოფული ნაკადების, გაუდაბნოების და ნიადაგის დეგრადაციის არეალებში მცხოვრებ მოსახლეობას და ინფრასტრუქტურას.

ამრიგად, სივრცითი დაგეგმარება, თავისი მრავალმხრივობის გამო, ურთულესი სამეცნიერო და პრაქტიკული საქმიანობაა. ამ პროცესში გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს გეოგრაფიულ ობიექტთა განლაგების საბაზო ერთეულის განსაზღვრის საიმედოობა, მდგრადი განვითარების შეფასებისთვის გეოგრაფიული ანალიზისა და სინთეზის მეთოდოლოგიის გამოყენება და სხვა. საქართველოს სივრცით დაგეგმარებას სასურველია ეწოდოს სივრცითი დაგეგმარების სტრატეგიული გეგმა, ხოლო სხვა ადმინისტრაციული ერთეულების სივრ-

ცით დაგეგმარებას – ჩარჩო გეგმა. სტრატეგიულ (საქართველოს) და ჩარჩო გეგმებში სასურველია ჩაერთოს (განხილულ იქნეს) ისეთი ინფორმაცია, როგორიცაა: განვითარების და ცვლილების სცენარები (კლიმატური, ეკოლოგიური, დემოგრაფიული, სოციალური, ეკონომიკური და სხვ.), ტერიტორიის შეფასების (ეკოლოგიური, ეკონომიკური, სოციალური) სისტემა და კრიტერიუმები.

აქვე წარმოჩინდება სივრცით დაგეგმარებასთან დაკავშირებული რამდენიმე პრობლემა, რაც უკავშირდება: საყოველთაოდ აღიარებული მეთოდოლოგიის არქონას, მკაფიოდ განსაზღვრულ კვლევის მასშტაბს, კვლევის ობიექტს (ლანდშაფტი, მდინარეთა აუზი თუ ადმინისტრაციული ერთეული), კვლევის შედე-

გებს (მიზანი – ტერიტორიის განვითარება, გაუმჯობესება ან შენარჩუნება), ამოცანებს (დარგობრივი გეგმარებითი უპირატესობის განსაზღვრას), ინტეგრაციის დონეებს და მიზნებს, დაგეგმარების პროცესში ჩართული სპეციალისტების პროფილს და სხვ.

გასაგებია, რომ ნებისმიერი დონის სივრცითი დაგეგმარება და მასში გეოგრაფიული ანალიზის და სინთეზის მეთოდოლოგიის ეფექტური გამოყენება, კვლევის მასშტაბის და ობიექტის განსაზღვრა, გეოგრაფიული ობიექტების, მოვლენებისა და პროცესების სივრცედროითი განვითარების სისტემური და ჯეროვანი შეფასება თანამედროვე გეოგრაფიული მეცნიერების ერთ-ერთი უმთავრესი გამოწვევაა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ელიზბარაშვილი ნ. (2017). გეოგრაფიის საფუძვლები (მეორე გადამუშავებული გამოცემა). სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. თბ., გამომც. „უნივერსალი“, გვ. 220.
2. ელიზბარაშვილი ნ. და სხვ. (2009). ლანდშაფტური დაგეგმარება: მეთოდოლოგია და გამოცდილება. მონოგრაფია. თბილისი-ბონი-ირკუტსკი. თბ., გამომც. „უნივერსალი“, გვ. 200.
3. ელიზბარაშვილი ნ. (2015). მცხეთის ისტორიული ლანდშაფტის დაგეგმარება (მონოგრაფია). თბ., გამომც. „უნივერსალი“, გვ. 119.
4. ნ. ელიზბარაშვილი (2021). ინტეგრაციული გეოგრაფიის ზოგიერთი აქტუალური საკითხი. თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალი „საქართველოს გეოგრაფია“, №11, თსუ, გვ. 4-14.
5. ნ. ელიზბარაშვილი (2023). რატომ გეოგრაფია?. თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალი „საქართველოს გეოგრაფია“, №13, თსუ, გვ. 4-14.
6. ნ. ელიზბარაშვილი, გ. სანდოძე (2023). გარემოზე ზემოქმედების შეფასება. სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. თბ., თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა (თსუ), გვ. 264.
7. Nodar Elizbarashvili, Nino Sulkhanishvili, Besik Kalandadze, Giorgi Meladze, Tengiz Gordeziani, Tedo Gorgodze, Tsetsilia Donadze, Giorgi Meladze, Maia Meladze, Rusudan Elizbarashvili, david Sidamonidze (2020). Main Problems of the Sustainable Development of the South Caucasus and Processes of Transformation of Landscapes (Ecosystems) Biodiversity. Journal of Environmental Biology – Special Issue., Vol. 41. p. 382 – 290. http://www.jeb.co.in/journal_issues/202003_mar20_spl/paper_16.pdf
8. Nodar Elizbarashvili, Giorgi Meladze, Gela Sandodze, Lado Grigolia (2022). Climate change and mountain Landscapes of Georgia. Proceedings Book: International Eurasia Climate Change Congress. Van, Turkey, p. 34-42. http://webportal.yyu.edu.tr/images/content/1671603869_Book_of_proceedings.pdf
9. Joanna M. McMillan, Siwaporn Tangwanichagapong, in Disaster Resilience and Sustainability, 2021.
10. https://www.google.com/search?q=national+planning&safe=active&sca_esv=42205e6ff90f437
11. <https://geo.appstate.edu/node/31#:~:text=Planning>
12. <https://www.sheffield.ac.uk/undergraduate/courses>
13. G. Donald Hudson, Pages 267-277 | Published online: 01 Jul 2008, <https://doi.org/10.1080/00221343508987853>
14. <https://www.google.com/search?q=geography+and+planning>
15. <https://www.fao.org/4/s4862e/s4862e02.htm>

16. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Chapter-4.pdf>
17. <https://www.google.com/search?q=national+planning&safe=active&sca>
18. <https://www.fao.org/4/s4862e/s4862e02.htm>
19. <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Chapter-4.pdf>
20. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/4276845?publication=30>
21. <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/land-use-planning>
22. <https://www.thefgfirm.law/blog/why-land-use-planning-is-critical-for-future-development/>
23. www.iapad.org/wp-content/uploads/2015/07/gtz_plup.pdf
24. https://www.google.com/search?q=territorial+planning&rlz=1C1GCEB_enGE948GE948&oq=territorial
25. <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/territorial-planning>
26. regionaluri gegmebisTvis.
27. <https://www.google.com/search?q=regional+planning&rlz=1C1GCEB>
28. <https://www.sciencedirect.com/topics/earth-and-planetary-sciences/territorial-planning>
29. <https://www.google.com/search?q=regional+planning&rlz=1C1GCEB>
30. <https://www.linkedin.com/pulse/recreation-planning-deeply-hierarchical-process-neal/>
31. <https://www.linkedin.com/pulse/recreation-planning-deeply-hierarchical-process-neal/>